

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Yılmazlık, Tükenmişlik ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Examining the Resilience, Burnout and Hopelessness Levels of Families with Children with Special Needs in Terms of Various Variables

Engin Yılmaz¹, Turgut Bahçalı²

¹Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, enginyilmaz59@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8390-9452>)

²Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, tbahcali@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8936-3972>)

Geliş Tarihi: 08.05.2024

Kabul Tarihi: 21.04.2025

ÖZ

Bu araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeyleri farklı değişkenler (anne ya da baba olma durumu, ailelerin yaş aralığı, eğitim ve gelir düzeyi, çocuğun özel eğitim tanısı ve devam ettiği okul/kurum türü) bağlamında incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları, Eskişehir ilinde özel eğitim okuluna, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine ve kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına devam eden özel gereksinimli çocukların araştırmaya gönüllü olarak katılan aileleridir. Veriler 191 katılımcıdan Demografik Bilgi Formu, Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi, Aile Yılmazlık Ölçeği, ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Veriler; Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H Testi, ve Spearman Korelasyon Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada; Aile Yılmazlık Ölçeği ve Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi puanları arasında ve Aile Yılmazlık Ölçeği puanları ile Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ilişki; Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları ve Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi puanları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin yılmazlık düzeyinin artmasıyla, tükenmişlik düzeyleri azalmakta; umutsuzluk düzeyleri arttıkça da tükenmişlik düzeyleri artmaktadır. Ayrıca kadınların erkeklere göre Öz-Yetkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları alan yazın bulguları ile tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli çocuklar, aile yılmazlık, aile tükenmişlik, aile umutsuzluk, aile algısı.

ABSTRACT

In this study, family resilience, burnout and hopelessness levels of families with children with special needs were examined in the context of different variables (being a mother or father, age range of the families, education and income level, special education diagnosis of the child, and the type of school/institution the child attends). The research was designed with the relational screening model. The participants of the study were the families of children with special needs who attend a special education school, special education and rehabilitation center and inclusion/integration practice in Eskişehir province and who volunteered to participate in the research. Data were collected from 191 participants using the Demographic Information Form, Parent Burnout Assessment, Family Resilience Inventory, and Beck Hopelessness Inventory. Data were analyzed using Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis H Test, and Spearman Correlation Analysis. In the study; a negative and moderate correlation was found between the Family Resilience Inventory and Parent Burnout Assessment scores and between the Family Resilience Inventory scores and the Beck Hopelessness Inventory scores; It was determined that there was a positive and moderate statistically

significant relationship between the Beck Hopelessness Inventory scores and the Parental Burnout Assessment scores. As the resilience level of families increases, burnout levels decrease; and as hopelessness levels increase, burnout levels increase. It was also determined that women have higher Self-Efficacy levels than men. The findings of the study were discussed with the findings of the literature and suggestions were made.

Keywords: Children with special needs, family resilience, family burnout, family hopelessness, family perception.

GİRİŞ

Aileler, farklı nedenlerden kaynaklanan zorlu deneyimler veya krizlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Ekonomik zorluklar, aileler arası sorunlar ve sağlık sorunları gibi durumlar aileler arasında çeşitli sorunlarla ve krizlerle karşılaşılmasına neden olabilmektedir. Bu tür sorunlarla karşılaşan ailelerin birbirlerine destek olma durumlarını, sorunlara çözüm üretmelerini ve bu süreçlerden sonra hayatın geri kalanını nasıl yönettiklerini aile açısından anlamak önem arz etmektedir (Günaydın & Akaroğlu, 2022). Ailenin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olması; aile üyelerinde bazı sorunları ve sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Özel gereksinimli bir bireyin aileye katılması veya sonradan özel gereksinimli olması sonucu diğer aile bireylerinin duygu, düşünce ve davranışları bu durumdan etkilenmekte, bakım verenlerin -özellikle annelerin- bazı zorluklar yaşamasına neden olabilmektedir (Ercan vd., 2019). Ailelerin bakım ve desteğine tipik gelişim gösteren akranlarından daha fazla gereksinim duyan özel gereksinimli bireylerin ailede bulunması nedeniyle ailelerin stres düzeyleri artabilmektedir (Kaner vd., 2011). Özel gereksinimli bireye sahip ailelerde; anneler, babalar ve varsa ailedeki diğer çocukların bu süreçle ilgili yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk yaşamaları olağandır. Her ailenin kendine özgü bir yapısı olmakla birlikte; başa çıkma kaynakları ve bu süreçteki gelişim gösterme yapıları farklılık göstermektedir (Özbay & Aydoğan, 2013). Ailelerin yaşamış oldukları süreçlerle ilgili bazı kavramların bu durumları tanımladıkları bilinmektedir. Bu kavramlar; yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk olarak ifade edilebilir.

1.1. Yılmazlık (Resilience)

Yılmazlık kavramı alan yazında farklı tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Yılmazlık; yaşanan zor bir durum karşısında ve/veya kriz zamanlarında gelişim gösterilmesi, bu süreçten daha da güçlenerek çıkma durumu, dayanıklılık gibi terimleri kapsayan aktif bir süreçtir (Kaner vd., 2011; Walsh, 2006). Yılmazlık tanımlarına genel olarak bakıldığında; yaşanan olumsuz bir olaya karşı ailelerin yetersizliklerinden ziyade güçlü yönlerine vurgu yapılmaktadır (Özbay & Aydoğan, 2019). Yılmazlık kavramı sadece bireyler için değil aileler için de gereksinim duyulan bir kavramdır. Aile yılmazlığı; birbiriyle ilişki içerisinde bulunan, her birinin ayrı ayrı güçlü yanlarının olduğu bireylerden oluşan olumlu bir bakış açısına dayanan bir kavramdır (Günaydın & Akaroğlu, 2022).

Alan yazında yılmazlık ile ilgili araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık durumları ile ilgili araştırmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Kaner vd. (2011), yapmış oldukları araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın; aile yılmazlık algılarına, çocuklarında zihinsel yetersizlik olup olmama durumuna, ailenin cinsiyetine ve yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterme durumlarını değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre tipik gelişim gösteren çocuğu olan aileler, kendilerini özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerden, annelerin de babalardan daha yılmaz algıladıkları (Öz-Yetkinlik alt boyutunda), yaş arttıkça; Yaşama Bağlılık ve Öz-Yetkinlik inançlarında azalma olduğu belirtilmiştir. Altındağ-Kumaş ve Sümer (2019), küçük yaşta özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin aile yılmazlıklarının, Öz-Yetkinliklerinin ve stres düzeylerinin çeşitli değişkenlerle incelendiği araştırmada; araştırmaya katılan annelerin Öz-Yetkinlikleri, stres düzeyleri ve aile yılmazlıklarının düşük düzeyde olduğunu, annelerin Öz-

Yetkinlikleri ve aile yılmazlıkları arasında anlamlı ilişki olduğunu, annelerin stres düzeyleri ve Öz-Yetkinlikleri arasında negatif bir ilişki tespit edildiğini ifade etmişlerdir. Turan (2017), Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanılı ya da tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin, aile yılmazlık düzeylerinin farklı değişkenlerle değerlendirildiği araştırmada; OSB tanılı çocuğu olan ailelerin Öz-Yetkinlik değerinin tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu değişkeninin ölçeğin Öz-Yetkinlik, Bağlılık ve Mücadelecilik-Meydan Okuma puanları ile ailelerin medeni durumlarının, ölçeğin Mücadelecilik-Meydan Okuma puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bunun aksine; ailelerin yaş, cinsiyet, maddi durum, çalışma durumları ile ölçek ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Kadı (2016), birden fazla yetersizlik tanılı çocuğu olan ailenin aile yılmazlık düzeylerinin farklı değişkenler açısından değerlendirdiği araştırmada; yetersizlik türünün araştırmada kullanılan ölçeğin alt boyutu olan Mücadelecilik alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Mücadelecilik alt boyutunda; annelere göre babaların daha yılmaz oldukları belirlenmiştir. Aile cinsiyetinin ve çocuğun yetersizlik türünün toplam yılmazlık düzeyinde etkisiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra; ailenin yaşının, eğitim durumunun, gelir düzeyinin, özel gereksinimli bireyin yaşının ve cinsiyetinin, ailenin çocuğun bakımının ve kendisine psikolojik destek alıp almamasının, sağlık durumunun ailelerin genel yılmazlık düzeylerinde kullanılan ölçeğin alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Hassamancıoğlu vd. (2020), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin aile içi rolleri algılama durumları ve çocuğu tanıma becerisinin aile yılmazlığı ile ilişkisinin incelendiği araştırmada; aile yapısının sağlıklı olduğu, aile yılmazlık düzeylerinin yüksek olduğu ve ailelerin iyi bir düzeyde çocuklarını tanıdıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Özbay ve Aydoğan (2013), özel gereksinimli çocuğa olan ailelerin, aile yılmazlıklarının incelendiği araştırmada; ailelerin aile yılmazlıklarına en çok etki eden değişkenin sosyal destek kaynakları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ailenin maneviyatının ve pozitif bakış açısının bu sürece olumlu katkılar sunduğu, aile içerisindeki bağlılığın, esnekliğin ve özgünlüğün de diğer önemli etkenlerden olduğu ifade edilmiştir. Aysever ve Sakallı-Demirok (2019), kentte yaşayan ailelerin kırsalda yaşayan ailelere göre daha az bakım desteği algıladıkları, ailelerin eğitim düzeyi arttıkça yılmazlık düzeyleri ve sosyal destek algılarının da arttığı sonucuna ulaşmışlardır. İspir (2022), özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin Covid-19 sürecinde aile yılmazlık kaynaklarının belirlendiği araştırmasında; ailelerin görüşlerinin en çok içsel koruyucu kaynaklardan olan yönetim şekillerinin, aile inanç sistemleri ve aile iletişim süreçlerinde yoğunlaştığını, dışsal koruyucu kaynaklarda da sosyal destek ve ekonomik kolaylık teması altında sınıflandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu temalarda en çok sağlık kurumu ve çalışanları alt teması yoğunluk göstermektedir. Kavalıotis (2017), OSB tanılı çocuğu olan ailelerin çevresinden aldığı sosyal desteği algılaması ve aile yılmazlıkları ile gelir durumunun olumlu ilişkisinin olduğunu, eğitim düzeyinin de sosyal destek algısı ile doğru orantılı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, ailenin eğitim düzeyi arttıkça sosyal destek algısı artmakta, eğitim düzeyi azaldıkça da toplam stres, ailenin yaşadığı stres, aile ve çocuk arasındaki işlevsiz etkileşim ve çocuğun zorluk düzeyi de artmaktadır. Nazik-Fayız vd. (2023), işitme yetersizliği olan ve tipik gelişim gösteren çocuğu olan ailelerin aile yılmazlık, sosyal destek ve aile tükenmişlik düzeylerini inceledikleri araştırmada; tipik gelişim gösteren çocuğu bulunan ailelerin işitme yetersizliğine sahip çocuğu bulunan ailelere göre aile yılmazlık sosyal destek düzeylerinin yüksek derecede anlamlı olduğu; ayrıca aile tükenmişlik düzeylerinin de daha düşük ölçüde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak; yılmazlık düzeyinin belirlenmesinde sosyal desteğin ve tükenmişliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu belirlemişlerdir.

Çetrez-İşcan ve Malkoç (2017), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin başa çıkma yeterliliklerinin ve aile yılmazlık düzeylerinin umut düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırma sonucunda; ailelerin umut düzeyini açıklamada yılmazlık düzeyleri ve başa çıkma yeterlilikleri anlamlı düzeyde bulunmuştur. Aptoul-Chalim (2022), tarafından yapılan araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeyi ile aile stres düzeyi çeşitli

değişkenler bağlamında değerlendirilmiştir. Annelerin stres düzeylerinin babalardan daha yüksek olduğu, stres düzeyinin demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği, ailelerin aile yılmazlık düzeylerinde incelenen değişkenler açısından fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; gelir düzeyi değişkenine bakıldığında stres, Öz-Yetkinlik ve aile yılmazlık üzerinde orta düzeyde etkili olduğu ve üniversite mezunu annelerin ilkökul mezunu annelere göre Öz-Yetkinliklerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Palancı (2018), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin öznel iyi oluş, evlilik uyumları ve aile yılmazlığının psiko-sosyal yeterlilikler açısından değerlendirildiği araştırmada; tipik gelişim gösteren çocuğu bulunan ailelerin özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelere göre, öznel iyi oluş ve aile yılmazlığı düzeylerinin anlamlı derecede farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca ailenin evlilik uyumunun; aile yılmazlığı üzerinde, aile çatışmasında ve ailenin iletişim tarzı üzerindeki etkilerini açıklaması bakımından anlamlı etkiye sahip olduğu rapor edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yaşamış oldukları psiko-sosyal sorunların oluşmasında başa çıkma becerilerinin önemli bir belirleyici olduğu belirtilmektedir. Şahin (2021), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin evlilik doyumu, suçluluk, utanç düzeyi ve aile yılmazlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada; babaların annelere göre daha yılmaz, mücadelecı ve yaşama bağlı hissettiklerini, ailelerin yaşlanmasıyla birlikte evlilik doyumunun arttığını, ailelerin daha mücadelecı, yılmaz ve Öz-Yetkinliğe sahip oluklarında, daha az suçluluk duygusu yaşadıklarını; fakat ailede özel gereksinimli bireyin olmasının ailelerin utanç duymalarına neden olabileceğini belirlemişlerdir. Ayrıca evlilik doyumu ile eğitim düzeyi ve yılmazlık arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmuştur. Çocuğun yetersizlik düzeyinin etkisine bakıldığında; hafif düzeyde yetersizlik tanılı çocuğu olma durumu ailelerin aile yılmazlık alt boyutu olan kontrol düzeyini ve evlilik doyumlarını arttırdığı, orta ve ağır düzeyde yetersizlik tanılı çocuğu olma durumu ailelerin suçluluk ve utanç düzeylerini arttırdığı belirtilmektedir. Sonuç olarak ailelerin evlilik doyumları ile yılmazlıkları arasında doğru orantılı olduğu, yılmazlık düzeyleri ile de suçluluk hissetme arasında ters orantılı bir anlamlılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aile yılmazlık düzeyi ile aile stres puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı belirlenmiştir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık, umutsuzluk ve yaşam kalitesi düzeylerini çeşitli değişkenlerle değerlendirildiği araştırmada; aile yaşam kalitesinin; demografik özelliklere, evlilik süresine ve aile tipine göre anlamlı fark bulunamamıştır (Demiray, 2019). Ailenin gelir düzeyinin artması ile ailenin yaşam kalitesinin arttığı, ailede çoklu yetersizliği olan çocuğa sahip ailenin yaşam kalitesinin düştüğü, ailenin umutsuzluk düzeylerinin artması ile aile yaşam kalitesinin azaldığı, aile yılmazlık düzeyi arttığında ise aile yaşam kalitesinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Tsibidaki (2021), ailesinde bir ve birden fazla özel gereksinimli birey olan ailelerin yılmazlık ve yaşam kalitesi düzeyleri yüksek olduğunda, kaygı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ailelerin yaşamış oldukları süreçlerle ilgili tanımlanan bir diğer kavram da tükenmişlik kavramıdır.

1.2. Tükenmişlik (Burnout)

Bireyin yaşam mücadelesinde karşılaştığı stres ve baskıyla baş edememesi sonucunda, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşaması, fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak olumsuzluklarla karşılaşması, hayattan zevk alamayıp çöküntü yaşaması, yaşamdan kopukluk olarak belirtilen bu davranışlar genel bir ifade ile tükenmişlik olarak tanımlanmaktadır (Altıntop & Aydın, 2021). Diğer bir ifade ile tükenmişlik; bireyin yaşamış olduğu başarısızlık durumları, potansiyelinin üzerinde karşılaştığı ve zorlandığı süreçler ile bunların sonucunda karşılaştığı yıpranma ve tükenme durumu olarak ifade edilebilir (Durak vd., 2021; Freudenberg, 1974).

Alan yazında tükenmişlik ile ilgili araştırmaların olduğu görülmektedir; ancak bu araştırmada özellikle özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin tükenmişlikleri ile ilgili olan araştırmalar ele alınmıştır. Ersoy ve Buluş (2019), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin tükenmişliğe neden olan faktörlerin belirlenmesinin amaçlandığı araştırma sonucunda; çocuğun

özel gereksinimli olması nedeniyle ailenin çevreden olumsuz tepki aldıklarını, dışlanma ve acıma tepkilerine maruz kaldıklarını, sosyal çevre desteği alamadıklarını, kendi aileleri tarafından kabullenmeme, ilgilenilmeme, sorumlulukların yerine getirilmesinde yalnız kalma, çocuklarının öğrenme ile ilgili yetersizliklerinin strese neden olması sonucu tükenmişlik yaşama, gelecek ile ilgili çocuklarının bakımları ile ilgili kaygı duyma, sınırlı bir yaşam alanına sahip olma, dışlayıcı tutumlar nedeniyle kendilerini soyutlama, geleceğe dair güçlü bir inanca ihtiyaç duyma sonucuna ulaşmışlardır. Ercan vd. (2019), özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin bu durumu kabullenmeleri ve sürece dair düşüncelerinin belirlendiği araştırmada; ailelerin öncelikle şok ve kabullenememe süreçlerini yaşadıklarını, bu süreci daha kolay atlatmada dini inanışların, yakın çevre ve ailenin desteğinin katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu süreçteki en büyük zorlukların ise; özel gereksinimli bireyin aileye bağımlı olması ve bu duruma bağlı olarak ailenin yaşamının kısıtlanması, aileye duygusal yük binmesi ve ailenin yaşadığı tükenmişlik olarak belirtilmektedir. Ayrıca gelecek ile ilgili yaşanan en büyük kaygının ise; çocuklarından önce ailenin ölmesi durumunda özel gereksinimli bireyin yalnız kalacağının düşünülmesidir.

Güler vd. (2022), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin tükenmişliklerinin, stres düzeylerinin, aile işlevselliğinin ve yaşam doyumunun çeşitli değişkenler açısından değerlendirdikleri araştırmada; ailelerin yaşam doyumu ile tükenmişlik, işlevsellik ve stres düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğu; fakat demografik değişkenlerden olan yaş ve cinsiyetin tükenmişlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Ailelerin, aile yaşam doyumunun ve aile işlevselliğinin yüksek olmasının ise tükenmişlik karşısında önemli rol oynayabileceği ifade edilmiştir. Arıcıoğlu ve Gültekin (2017), zihinsel yetersizlik tanılı çocuğu olan annelerin gelecek planları ve sosyal çevre desteğini algılamalarına ilişkin görüşlerinin araştırıldığı araştırmada; annelerin toplumun olumsuz bakış açısından rahatsız olduklarını ve yakın aile bireyleri dışında sosyal açıdan destek alamadıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca, annelerin çocukları ile ilgili gelecek kaygılarının olduğu, birçoğunun tükenmişlik yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kwiatkowski ve Sekulowicz (2017), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin tükenmişlik ile kişisel dayanıklılık ve çaresizlik gibi etmenlerin değerlendirildiği araştırma sonucunda; sosyodemografik özelliklerin OSB veya Serebral Palsi (SP) tanısına sahip çocuğu olan ailelerin tükenmişlik düzeyi ile bir ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Duran ve Ünsal-Barlas (2014), zihinsel yetersizlik tanılı çocuğu bulunan ailelerin öz-duyarlılık, öznel iyi oluş ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesinin amaçlandığı araştırmada; özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin duygusal tükenmişlik ve öznel iyi oluş düzeylerinin yüksek sayılabilecek düzeyde olduğu, öz duyarlılıklarının da orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ailenin eğitim durumunun, öznel iyi oluş düzeyinde, gelir durumunun da duygusal tükenmişlik düzeyinde önemli bir fark yarattığı belirlenmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yaşadıkları ya da yaşama ihtimali oldukları diğer bir durum da umutsuzluktur.

1.3. Umutsuzluk (Hopelessness)

Özel gereksinimli çocuğu olan aileler, çocuklarını büyütme süreçlerinde duygusal olarak olumsuzluklarla karşılaşabilmektedirler. Bu duygulardan birisi de umutsuzluktur. Umud düzeylerindeki bilişsel ve duyuşsal süreçler bu olumsuz duygularla baş etmelerini engelleyebilmektedir. Böylelikle gündelik hayat kaygılı bir hal almakta ve umutsuzluk daha da pekişmektedir (Avşaroğlu & Gilik, 2017).

Alan yazında özel gereksinimli çocuğu olan aileler ve umutsuzluk konularındaki araştırmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Akmanış (2010), OSB tanılı çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeylerinin sosyal destek algısı bağlamında araştırıldığı araştırmada; annelerin umutsuzluk düzeylerinin azalmasının, sosyal destek algılarının artması ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Şimşek (2015), OSB tanısı olan çocuğu olan annelerin sosyal destek algılarının umutsuzluk düzeylerine etkisinin incelendiği araştırmada; annelerin sosyal destek algı düzeyinin artması ile ters orantılı olarak umutsuzluk düzeylerinin de azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Gölalmiş-Erhan (2005), zihinsel yetersizlik tanısına sahip çocuğa sahip annelerin gelecek

planlarının, karamsarlığın, sosyal çevre desteğini algılamalarının ve umutsuzluk düzeylerinin değerlendirildiği araştırmanın sonucunda; annelerin algıladıkları karamsarlık, ve umutsuzluk düzeylerinin annelerin yaş değişkenine göre farklılaşmadığı, fakat gelir düzeyi ve eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği, gelecek planlarının ise; annelerin yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Çocuğun yetersizlik derecesi ve aldıkları eğitim süresine göre annelerin algıladıkları umutsuzluk, karamsarlık, düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği; çocukların cinsiyet ve yaşına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Güzeloğlu (2019), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin aile yaşam kalitesi ile eş desteğinin, ailelerin stres düzeyleri ve umutsuzluk bağlamında değerlendirildiği araştırma sonucunda; ailelerin yaşam kalitesinin, ailelerin stres düzeyleri ve umutsuzluk hakkında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eş (2013), zihinsel yetersizlik tanılı çocuğu olan annelerin çocuklarını kabulleniş ve umutsuzluk düzeylerinin incelendiği araştırmanın sonucunda; zihinsel yetersizlik tanısı olan çocuğa sahip annelerin yaşının ve eğitim düzeyinin artması, çocukların zihinsel yetersizlik düzeyinin azalması, ailedeki çocuk sayısının azalması, çocukların destek eğitim alması ve bu destek eğitimden memnuniyet duyması sonucunda annelerin geleceğe daha umutla baktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız (2009), okul öncesi yaş kategorisinde özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocukları kabullenme durumunun ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırıldığı araştırmanın sonucunda; annenin çocuğunu kabullenme durumunun, çocuğun yaşına, ailede kaç çocuk olduğuna, ailenin gelir ve eğitim durumu ile annenin yaşına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini, ancak çocuğun yetersizlik türünün kabullenme düzeyi üzerinde anlamlı farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Ayrıca annenin yaşına ve çocuğun cinsiyetine göre annenin umutsuzluk düzeyi anlamlı düzeyde farklılık göstermemekte; ailede kaç çocuk olduğu, annenin eğitim durumu, çocuğun yaşı, ailenin gelir düzeyi gibi değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Annenin özel gereksinimli çocuğunu kabullendikçe daha az umutsuz olduğu ve reddettiğinde ise daha umutsuz olması da diğer bir araştırma sonucudur.

Durat vd. (2017), özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin umutsuzluk düzeyleri ile ilgili değişkenlerin incelendiği çalışmada; umutsuzluk ve depresyon arasında pozitif yönde ilişki belirlenmiştir. Tunçel (2017), OSB çocuğu olan annelerin çocuğun OSB ağırlık derecesine göre depresyon, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmada; çocuğun OSB düzeyinin ağır veya hafif düzeyde olmasının annelerin tükenmişlik, umutsuzluk ve depresyon düzeylerinin artması ile anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yani çocuğundaki OSB'nin ağırlık düzeyi arttıkça annelerin tükenmişlik, umutsuzluk ve depresyon düzeyleri de artmaktadır. Çengelci (2009), Down Sendromlu ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin kaygı, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmada; çocuğun yetersizlik türünden ziyade araştırmaya konu olan diğer değişkenlerin annelerin umutsuzluk, kaygı ve tükenmişlik düzeylerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Çalışır vd. (2018), SP'li çocuğu olan annelerin umutsuzluk düzeyleri ile aile yükünün değerlendirildiği çalışmada; araştırmaya katılan SP'li çocuğa sahip ailelerin, aile yüklerinin yüksek olduğu, fakat annelerin umutsuz olduğunun söylenemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte annelerin aile yükleri arttıkça umutsuzluk düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir.

Alan yazın değerlendirildiğinde özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin; aile yılmazlıklarını, tükenmişliklerini ve umutsuzluklarını etkileyen farklı değişkenlerin olduğu, ailelerin özel gereksinimli bireye sahip olması nedeniyle genel olarak aile yılmazlıklarının düşük olduğu, kendilerini tükenmiş ve geleceğe dair umutsuz hissettikleri anlaşılmaktadır. Alan yazında sadece belirli yetersizlik türleri ile ilgili araştırmalara yer verilirken bu çalışmada farklı yetersizlik türleri; farklı yaş ve okul/kurum türündeki özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin; aile tükenmişlik, yılmazlık ve umutsuzluk düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca aile yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin ayrı ayrı ölçülmesi, hem kendi içerisinde hem de bu düzeylerin birbirleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının, istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığının değerlendirilmesi, araştırmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada, farklı özel gereksinim türünde ve farklı eğitim kademesinde eğitime devam eden özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin; cinsiyetinin, yaş aralığının, eğitim düzeyinin, gelir düzeyinin, çocuğun özel eğitim tanısının, çocuğun devam ettiği okul/kurum türünün; ailelerin yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinde anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve bu amacı gerçekleştirmek için izleyen sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yılmazlık, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri;
 - anne ya da baba olma durumuna,
 - yaş aralığına,
 - eğitim düzeyine,
 - gelir düzeyine,
 - çocuğun özel eğitim tanısına,
 - çocuğun gittiği okul/kurum türüne göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
2. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yılmazlık, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada farklı özel gereksinim türünde ve farklı eğitim kademesinde eğitimlerine devam eden özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin; aile yılmazlık, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel araştırma modeli ile desenlenmiştir. İki veya daha fazla değişkenin birlikte değişiminin derecesinin ve varlığının açıklandığı model ilişkisel tarama modelidir. Bu tarz yapılan taramalarla ulaşılan ilişkiler neden sonuç ilişkisi bağlamında gerçek olarak yorumlanmasa da verdiği ipuçları ile değişkenlerin birinin bilinmesi ile diğeri hakkında öngöründe bulunması sağlanabilmektedir (Karasar, 2017).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma, Eskişehir ilinde 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar döneminde farklı özel gereksinim türündeki ve farklı eğitim kademesinde eğitimlerine devam eden özel gereksinimli çocuğu olan araştırmaya katılmaya gönüllü 191 aile ile birlikte yürütülmüştür.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Ailelerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	54	71.7
Kadın	137	28.3
Toplam	191	100
Yaş	n	%
20-30 yaş arası	10	5.2
31-40 yaş arası	81	42.4
41-50 yaş arası	7	41.4
51-60 yaş arası	19	9.9
60 yaş ve üstü	2	1.0
Toplam	191	100

Aile Eğitim Durumu	n	%
Herhangi bir eğitim almamış	3	1.6
Okuryazar	1	0.5
İlkokul mezunu	41	21.5
Ortaokul mezunu	26	13.6
Lise mezunu	73	38.2
Ön lisans mezunu	6	3.1
Lisans mezunu	36	18.8
Lisansüstü mezunu	5	2.6
Toplam	191	100
Aile Gelir Durumu	n	%
10.000 ve altı	26	13.6
10.001 ve 20.000 arası	80	41.9
20.001 ve 30.000 arası	45	23.6
30.001 ve 40.000 arası	26	13.6
40.001 ve 50.000 arası	10	5.2
50.001 ve üstü	4	2.1
Toplam	191	100
Çocuğun Özel Eğitim Tanısı	n	%
OSB olan birey	41	21.5
Zihinsel yetersizliği olan birey	118	61.8
Dil ve konuşma bozukluğu olan birey	10	5.2
Özel öğrenme güçlüğü olan birey	4	2.1
Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan birey	1	1.0
Çoklu yetersizliği olan birey	17	8.9
Toplam	191	100
Çocuğun Devam Ettiği Okul Türü	n	%
Okulöncesi eğitim kaynaştırma/bütünleştirme	13	6.8
Okulöncesi özel eğitim okulu	4	2.1
İlkokul kaynaştırma/bütünleştirme	9	4.7
İlkokul özel eğitim okulu	29	15.2
Ortaokul kaynaştırma/bütünleştirme	2	1.0
Ortaokul özel eğitim okulu	42	22.0
Lise özel eğitim okulu	92	48.2
Toplam	191	100

Ailelerin demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur. Dağılımlar incelendiğinde ailelerin %71.7’sinin kadın olduğu, %42.4’ünün 31-40 yaş aralığında, %41.4’ünün ise 41-50 yaş aralığında yer aldığı ve %38.2’sinin lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Aile gelir durumları incelendiğinde ise, %41.9’unun 10.001-20.000 TL. arasında geliri bulunmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği yılda asgari ücret 17.002 TL’dir. Buradan ailelerin çoğunluğunun düşük ekonomik düzeye sahip olduğu söylenebilir. Çocukların özel eğitim tanısına ilişkin dağılımlar incelendiğinde %61.8’inin zihinsel yetersizliği olan birey olduğu, %21.5’inin OSB olan birey olduğu görülmektedir. Çocuğun okulu ve sınıfı incelendiğinde ise %48.2’sinin lise düzeyi özel eğitim okulunda olduğu, %22’sinin ortaokul düzeyi özel eğitim okulunda olduğu, %15.2’sinin ilkokul düzeyi özel eğitim okulunda olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler aileler tarafından doldurulan Demografik Bilgi Formu, Aile Yılmazlık Ölçeği ve Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi ölçeği ile toplanmıştır.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik Bilgi Formu, araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve uzman görüşleri sonrası son hali verilmiştir. Demografik Bilgi Formunda; ailenin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, gelir durumu, çocuğunun özel eğitim tanısı ve çocuğunun devam ettiği okul/kurum türü bilgilerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

2.3.2. Aile Yılmazlık Ölçeği

37 maddeden oluşan Aile Yılmazlık Ölçeği (AYÖ); Kaner ve Bayraklı (2010) tarafından geliştirilmiştir. Dört alt ölçeği bulunmaktadır. Bunlar; Yaşama Bağlılık, Kontrol, Öz-Yeterlilik ve Mücadelecilik'tir. Beni çok iyi tanımlıyordun (5 puan), beni hiç tanımlamıyordun (1 puan) şeklinde görüşlerin ölçüldüğü Beşli Likert tipi bir ölçek olarak oluşturulmuştur. Alınan puanlar arttıkça ailenin yılmazlığının yüksek olduğu belirtilmektedir. AYÖ'nün geçerlik ve güvenilirliği ile ilgili yapılan araştırma, 105'i özel gereksinimli çocuğu bulunan aile ve 419'u tipik gelişim gösteren çocuğu olan aile olmak üzere 524 aileyle gerçekleştirilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi, açımlayıcı faktör analizi, alt ölçekler arası korelasyonlar ve madde-toplam korelasyonu gibi analizler geçerlik çalışması için uygulanmış ve geçerli bir ölçek olduğu saptanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için test-tekrar test güvenilirlik katsayıları, Cronbach Alpha, Spearman-Brown iki yarı güvenilirlik sayıları hesaplanmıştır. AYÖ'nün Cronbach Alpha katsayıları 0.54-0.91 olarak hesaplanmış olup; test-tekrar test güvenilirlik değerleri 0.33-0.80 arasında hesaplanmıştır. Böylelikle AYÖ'nün yapılacak araştırmalarda güvenle kullanılabilir bir test olduğu belirtilmektedir (Kaner & Bayraklı, 2010).

2.3.3. Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi

Arıkan vd. (2020), tarafından Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirme aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı 23 sorudan oluşmaktadır. Öncelikle ölçme aracının çevirisi klinik psikolog ve danışman tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, kontrol amaçlı tekrardan çevirisi yapılmıştır. Çevirisi yapılan ölçme aracı, gelişim psikoloğu tarafından kontrol edilmiştir. Değerlendirme aracının Türkçe'ye uyarlanması amacıyla yapılan araştırmaya İstanbul ve Ankara'da ikamet eden 452 aile katılmıştır. Doğrulamalı faktör analizinde bulunan tüm tahmin edilen faktör yükleri $p < 0.001$ 'de anlamlı olarak bulunmuştur. Standartlaştırılmış faktör yükleri 0.52 ile 0.93 arasında bir değer almaktadır. Dört faktör arasındaki korelasyonlar 0.92 olarak hesaplanmıştır. Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirme aracının Türkçe versiyonunun hem birinci hem de ikinci dereceden faktör içyapısının geçerliliği doğrulanmaktadır. Cronbach Alpha katsayısı genel toplamda $\alpha = 0.90$ olarak hesaplanmıştır. Yapılan değerlendirmeler Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirme aracının Türk aileler için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilirliği değerlendirilmektedir (Arıkan vd., 2020).

2.3.4. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Bu araştırmada, katılımcıların umutsuzluk düzeyleri belirlenirken Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; Beck vd. (1974) tarafından geliştirilmiş, Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Seber vd. (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçekte evet ve hayır olmak üzere 20 soru bulunmaktadır. Bireyin geleceğe yönelik umutsuzluk düzeyi ölçülmektedir. Ölçekte bulunan 11 soruya evet cevabı, dokuz soruya hayır cevabı verildiğinde bir puan alınmaktadır. Katılımcılar 0-20 arasında puan alabilirken, yüksek puan alanların umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir (Durat vd., 2017).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerini toplamak için 2023-2024 eğitim öğretim yılında Eskişehir ilindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile özel eğitim okullarına gidilmiştir. Okul/kurum yönetimine araştırma hakkında bilgi verilmiş, araştırma izni ve etik kurul belgesi sunulmuştur. Örneklemenin farklı yetersizlik türü ve farklı eğitim kademesine devam eden öğrenci ailelerinden

oluşması nedeniyle her eğitim kademesinde özel eğitim okuluna devam eden ve/veya bu eğitim kademelerinde kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına tabi olan öğrenci velilerine ulaştırılması amacıyla öğretmenlere ölçme araçlarından oluşan set dosya içerisinde verilmiş ve ailelere ulaştırılmıştır. Öğretmenlere ölçeklerin ve formların doldurulması hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Gönüllülük esasına göre ailelerin araştırmaya katılması sağlanmış olup, gerekli durumlarda ailelere araştırmacılar tarafından bilgilendirme yapılmıştır. Ailelerden Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi, Aile Yılmazlık Ölçeği, Demografik Bilgi Formu ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılarak veri toplanmıştır. Toplam 303 adet ölçekten oluşan set ailelere verilmiştir. Bu setlerden 225 adeti geri dönüş sağlanmıştır. 225 adet setin 191 adeti değerlendirmeye alınmıştır. 34 set yanlış ve eksik doldurulması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Toplanan veriler istatistik programıyla analiz edildikten sonra değerlendirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri istatistik yazılım programında analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerden (yüzde, sayı, minimum, maksimum, standart sapma, ortalama vb.) yararlanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Q-Q Plot, çarpıklık ve basıklık değerleri ile test edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 arasında olması normal dağılım olup olmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2010; Karaman, 2020; Tabachnick & Fidell, 2013). Veri seti normal dağılım göstermediğinde veya veri setinin dağılımı normale dönüştürülemediğinde, örneklem büyüklüğü örneklem ortalamaları küçük olduğunda parametrik olmayan yöntemler kullanılmaktadır (Karadavut, 2020). Basıklık ve çarpıklık değerleri incelenerek verilerin normal dağılım gösterme durumları incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerine göre tüm değişkenler normal dağılım göstermemektedir (Tablo 2). Normal dağılım göstermeyen verilerin değerlendirilmesi için non-parametrik testler kullanılmıştır. Dağılımın normal olmadığı verilerde de Mann Whitney U Testi (z değeri kullanılmıştır), niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki bağımsız grup arasındaki fark için Kruskal Wallis H Testi ise ikiden fazla bağımsız grup arasındaki fark için, sürekli değişkenler için Spearman Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Tablo 2

Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Basıklık	Basıklık SH	Çarpıklık	Çarpıklık SH
Aile yılmazlık ölçeği	1.058	0.350	-0.956	0.176
Mücadelecilik	0.117	0.350	-0.624	0.176
Öz-yetkinlik	3.799	0.350	-1.688	0.176
Yaşama bağlılık	-0.032	0.350	-0.714	0.176
Kendini kontrol	-0.117	0.350	-0.647	0.176
Ebeveyn tükenmişlik değerlendirmesi	4.109	0.350	1.982	0.176
Duygusal tükenme	2.694	0.350	1.709	0.176
Önceki ebeveyn benliği ile zıtlık	3.938	0.350	2.020	0.176
Bıkkınlık duygusu	6.497	0.350	2.328	0.176
Duygusal uzaklık	1.473	0.350	1.447	0.176
Beck umutsuzluk ölçeği	0.269	0.350	1.024	0.176

Araştırmalardan elde edilen puanların normalliğini incelemeye Shapiro-Wilks ve Kolmogorov-Smirnov Testleri kullanılmıştır. 50'den az olan gruplarda Shapiro-Wilks, Kolmogorov-Smirnov Testi 50'den fazla olması durumunda uygulanmaktadır (Büyüköztürk, 2017). Ayrıca Kolmogorov-Smirnov normallik testlerine bakıldığında da normal dağılım sadece bir tanesi dışında sağlanmamış görünmektedir (Tablo 3). Uygulanan Kolmogorov-Smirnov Testi,

basıklık ve çarpıklık değerleri göz önünde bulundurulduğunda bu araştırmada normal dağılım yoktur şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 3

Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Aile yılmazlık ölçeği	.078	191	.007	.942	191	.000
Mücadelecilik	.062	191	.069	.967	191	.000
Öz-yetkinlik	.141	191	.000	.853	191	.000
Yaşama bağlılık	.113	191	.000	.939	191	.000
Kendini kontrol	.154	191	.000	.940	191	.000
Ebeveyn tükenmişlik değerlendirmesi	.207	191	.000	.767	191	.000
Duygusal tükenme	.191	191	.000	.798	191	.000
Önceki ebeveyn benliği ile zıtlık	.246	191	.000	.717	191	.000
Bıkkınlık duygusu	.248	191	.000	.707	191	.000
Duygusal uzaklık	.213	191	.000	.792	191	.000
Beck umutsuzluk ölçeği	.181	191	.000	.883	191	.000

a. Lilliefors Significance Correction

Araştırmanın içsel tutarlılık ölçütü olan Cronbach Alpha testleri güvenilirlik analizi için uygulanmıştır (Eren, 2024; Straub, 1989; Straub vd., 2004). Cronbach Alpha testlerinde iç tutarlılık değeri 0.7'den büyük olduğunda yeterli güvenilirliği sağladığını göstermektedir (Eren, 2024; Ravichandran & Arun, 1999). Bu doğrultuda ölçüm araçlarına ilişkin güvenilirlikler değerlendirildiğinde Aile Yılmazlık Ölçeği Alpha değeri (0.963), Mücadelecilik Alpha değeri (0.943), Öz-Yetkinlik Alpha değeri (0.879), Yaşama Bağlılık Alpha değeri (0.880), Kendini Kontrol Alpha değeri (0.666), Ebeveyn Tükenmişlik Değerlendirmesi Alpha değeri (0.9599), Duygusal Tükenme Alpha değeri (0.909), Önceki Ebeveyn Benliği ile Zıtlık Alpha değeri (0.904), Bıkkınlık Duygusu Alpha değeri (0.805), Duygusal Uzaklık Alpha değeri (0.727), Beck Umutsuzluk Ölçeği Alpha değeri (0.879) olarak Alpha katsayıları hesaplanarak elde edilmiş ve güvenilirliği sağladığı belirlenmiştir.

Ölçüm araçlarından elde edilen tanımlayıcı istatistik veriler Tablo 4'te verilmiştir. Ölçüm araçlarının ortalama puanları sıra ile Aile Yılmazlık Ölçeği 143.86±25.83 olarak; Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi 22.88±27.49; Beck Umutsuzluk Ölçeği 5.36±4.65 olarak hesaplanmıştır. AYÖ sonuçlarına göre alınabilecek en yüksek puan 185 olarak tanımlanmıştır (Kaner & Bayraklı, 2010). Araştırmaya katılan ailelerin AYÖ puan ortalaması 143.86 olarak hesaplandığından aile yılmazlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Beck Umutsuzluk Ölçeği'ne göre de alınabilecek en yüksek puan 20 iken 20'ye yaklaştıkça umutsuzluk düzeyleri artmaktadır (Durat vd., 2017). Araştırmaya katılan ailelerin Beck Umutsuzluk Ölçeği puan ortalaması 5.36 olarak hesaplanmış ve umutsuzluk düzeylerinin hafif umutsuzluk düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4*Ölçüm Araçlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*

	n	Min	Mak.	Ort.	S.S.
Aile yılmazlık ölçeği	191	45.00	185.00	143.86	25.83
Mücadelecilik	191	22.00	85.00	63.04	13.51
Öz-yetkinlik	191	10.00	45.00	37.99	6.36
Yaşama bağlılık	191	9.00	40.00	31.58	6.35
Kendini kontrol	191	3.00	15.00	11.25	2.70
Ebeveyn tükenmişlik değerlendirmesi	191	0.00	138.00	22.88	27.49
Duygusal tükenme	191	0.00	54.00	10.37	11.88
Önceki ebeveyn benliği ile zıtlık	191	0.00	36.00	5.31	7.72
Bıkkınlık duygusu	191	0.00	30.00	3.74	5.50
Duygusal uzaklık	191	0.00	18.00	3.47	4.35
Beck umutsuzluk ölçeği	191	0.00	20.00	5.36	4.65

2.6. Etik Kurul Beyanı

Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 23.11.2023 tarih ve 90367543 sayılı yazısı ile araştırma uygulama izni alınarak, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Eskişehir ili Tepebaşı ve Odunpazarı ilçelerindeki özel eğitim okulları ve özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinden veri toplanmıştır. Ayrıca; Bartın Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu'nun 30.01.2024 tarih ve 1 Karar Sayılı 2023-SBB-0841 Protokol numarası ile Etik Kurul Onay Belgesi alınmıştır.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Eskişehir ilinde 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar döneminde, çocuğu özel eğitim tanısı almış, çocuğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine veya özel eğitim okuluna/kurumuna giden, araştırmaya katılmaya gönüllü 191 aile ile sınırlıdır.

BULGULAR

Bu bölümde özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin; aile yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin ailenin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, gelir durumu, çocuğunun özel eğitim tanısı ve çocuğunun devam ettiği okul/kurum türü bilgilerine ilişkin verilerin analizine; ayrıca aile yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişki analizi sunulmuştur. Tablo 5'te Aile Yılmazlık Ölçeği puanlarının demografik özelliklere göre karşılaştırılması sunulmuştur.

Tablo 5*Aile Yılmazlık Ölçeği Puanlarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırması*

			Aile Yılmazlık Ölçeği	Mücadelecilik	Öz-Yetkinlik	Yaşama Bağlılık	Kendini Kontrol
	Sayı	Yüzde	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)
Cinsiyet							
z			-1.039	-0.810	-2.486	-0.060	-0.841
p değeri			0.299	0.418	0.013*	0.952	0.400
Yaş							
Kruskal Wallis H			1.844	3.397	0.291	2.654	0.571
p değeri			0.605	0.334	0.962	0.448	0.903
Ailenin eğitim durumu							
Kruskal Wallis H			10.842	12.444	5.795	8.062	6.597
p değeri			0.093	0.053	0.447	0.234	0.360
Ailenin gelir durumu							
Kruskal Wallis H			7.229	7.181	5.326	5.950	3.361
p değeri			0.124	0.127	0.255	0.203	0.499
Çocuğun özel eğitim tanısı							
Kruskal Wallis H			1.681	2.102	3.329	1.152	2.840
p değeri			0.794	0.717	0.504	0.886	0.585
Çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türü							
Kruskal Wallis H			1.815	1.322	2.603	1.590	3.660
p değeri			0.612	0.724	0.457	0.662	0.301

Aile Yılmazlık Ölçeği puanlarının demografik özelliklere göre karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, Aile Yılmazlık Ölçeği Puanları; Kendini Kontrol, Yaşama Bağlılık, Mücadelecilik alt boyutlarında ailelerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$). Ancak Öz-Yetkinlik alt boyut puanlarında ise ailelerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($z=-2.486$; $p<0.05$). Erkeklerin kadınlara göre Öz-Yetkinlik düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Aile Yılmazlık Ölçeği Puanlarının, Yaşama Bağlılık, Mücadelecilik, Kendini Kontrol, Öz-Yetkinlik alt boyut puanlarının katılımcıların yaşına, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türüne göre anlamlı bir farklılık bulunamadığı belirlenmiştir ($p>0.05$).

Tablo 6*Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi Ölçeği Puanlarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırması*

			Ebeveyn Tükenmişliği	Duygusal Tükenme	Önceki Ebeveyn Benliği ile Zıtlık	Bıkkınlık Duygusu	Duygusal Uzaklık
	Sayı	Yüzde	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)	Ort±SS (Med)
Cinsiyet							
z			-1.397	-1.516	-0.952	-0.346	-1.103
p değeri			0.163	0.130	0.341	0.729	0.270
Yaş							
Kruskal Wallis H			2.727	3.922	2.932	0.956	6.435
p değeri			0.436	0.270	0.402	0.812	0.092
Ailenin eğitim durumu							
Kruskal Wallis H			10.820	8.021	9.864	11.090	8.102
p değeri			0.094	0.237	0.131	0.086	0.231
Ailenin gelir durumu							
Kruskal Wallis H			1.888	2.325	1.738	1.955	3.278
p değeri			0.756	0.676	0.784	0.744	0.513
Çocuğun özel eğitim tanısı							
Kruskal Wallis H			3.637	5.082	1.455	8.593	5.797
p değeri			0.457	0.279	0.835	0.072	0.215
Çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türü							
Kruskal Wallis H			1.939	3.212	2.524	1.465	4.106
p değeri			0.585	0.360	0.471	0.690	0.250

Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi Ölçeği puanlarının demografik özelliklere göre karşılaştırma sonuçları incelendiğinde (Tablo 6); Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi Ölçek Puanları, Önceki Ebeveyn Benliği ile Zıtlık, Duygusal Tükenme, Duygusal Uzaklık, Bıkkınlık Duygusu alt boyut puanlarının katılımcıların cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türüne göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tablo 7*Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırması*

			Beck Umutsuzluk Ölçeği
	Sayı	Yüzde	Ort±SS (Med)
Cinsiyet			
z			-1.393
p değeri			0.164
Yaş			
Kruskal Wallis H			0.694
p değeri			0.875
Ailenin eğitim durumu			
Kruskal Wallis H			5.289
p değeri			0.507
Ailenin gelir durumu			
Kruskal Wallis H			3.623
p değeri			0.459
Çocuğun özel eğitim tanısı			
Kruskal Wallis H			3.803
p değeri			0.433
Çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türü			
Kruskal Wallis H			1.569
p değeri			0.666

Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının demografik özelliklere göre karşılaştırma sonuçları incelendiğinde (Tablo 7); Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının katılımcıların cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun devam ettiği özel eğitim okul/kurum türüne göre anlamlı bir farklılık bulunamadığı belirlenmiştir ($p>0.05$).

Tablo 8*Değişkenler Arasındaki Spearman Korelasyon Analizi Bulguları*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Aile Yılmazlık Ölçeği	r 1.000										
	p .										
Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi	r .	r .	r .	r .	r .	r 1.000					
	p 0.351*	p 0.352*	p 0.216*	p 0.352*	p 0.128						
Beck Umutsuzluk Ölçeği	r .	r .	r .	r .	r .	r 0.495*	r 0.476*	r 0.495*	r 0.329*	r 0.440*	r 1.000
	p 0.386*	p 0.375*	p 0.268*	p 0.396*	p 0.172	p .	p .	p .	p .	p .	p .
	p 0.000	p 0.000	p 0.003	p 0.000	p 0.077	p .	p .	p .	p .	p .	p .

* $p<0.05$; ** $p<0.01$

Spearman Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Ölçüm araçları arasındaki ilişkiler incelendiğinde (Tablo 8); Aile Yılmazlık Ölçeği puanları ve Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi puanları arasında orta düzeyde ve negatif yönlü anlamlı ilişki belirlenmiştir ($r=-0.351$; $p<0.01$). Aile Yılmazlık Ölçeği puanları ve Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları arasında orta düzeyde ve negatif yönlü anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=-0.386$; $p<0.01$). Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları ve Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.495$; $p<0.01$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin; aile yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeyleri; ailenin cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuğunun özel eğitim tanısına ve çocuğunun devam ettiği okul/kurum türüne göre incelenmiş; ayrıca yılmazlık, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeyleri arasında istatistiksel anlamda ilişki olup olmadığı bu araştırmada değerlendirilmiştir. AYÖ sonucuna göre araştırmaya katılan ailelerin aile yılmazlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğu, umutsuzluk düzeylerinin de hafif umutsuzluk düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada ailelerin yılmazlıklarının; Mücadelecilik, Yaşama Bağlılık, Kendini Kontrol alt boyut puanlarının katılımcıların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark bulunmadığı; ancak Öz-Yetkinlik alt boyut puanlarının katılımcıların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark bulunduğu saptanmıştır. Erkeklerin kadınlara göre Öz-Yetkinlik düzeylerinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları ile Kaner vd.'nin (2011) yapmış olduğu araştırmanın bulguları tutarlılık göstermektedir. Bunun aksine, Aysever ve Sakallı-Demirok'un (2019) yapmış olduğu araştırma bulguları ile ise Mücadelecilik-Meydan Okuma alt boyutunda annelerin babalara göre daha mücadeleci olduğu sonucu, araştırma bulguları ile anlamlı bir farklılık göstermektedir. Araştırma bulgularından farklı olarak Mücadelecilik alt boyutunda annelere göre babaların daha yılmaz olduğu belirlenmiştir (Kadı, 2016; Şahin, 2021). Araştırma bulguları ve alan yazındaki araştırma sonuçları değerlendirildiğinde annelerin tipik gelişim gösteren çocuğu olma ve/veya özel gereksinimli çocuğu olma durumlarında birincil bakım veren kişi olmaları, annelik içgüdüleri ve duygusal bağlanma yaşamaları nedeniyle çocuklarıyla ilgili karşılaşılan sorunlarla mücadele etme, bir problemi çözme, bir görevi tamamlamak için gerekli süreçleri planlama ve uygulama becerilerine olan güvenlerinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca araştırmada ailelerin yılmazlıklarının; Yaşama Bağlılık, Öz-Yetkinlik, Mücadelecilik, Kendini Kontrol alt boyut puanlarının katılımcıların yaşına, ailenin eğitim durumuna, ailenin gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun gittiği özel eğitim okuluna/kurumuna göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Araştırma bulguları ile benzer şekilde Turan (2017), aile yılmazlık düzeylerinin, ailelerin aylık gelirlerine, cinsiyetlerine, yaşlarına, çalışma durumlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirlemiştir. Araştırma sonuçlarından farklı olarak Aysever ve Sakallı-Demirok (2019), eğitim düzeyi arttıkça aile yılmazlıklarının arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ailelerin yaşlarının ve eğitim düzeylerinin artmasıyla daha yılmaz, mücadeleci ve öz-yetkin olduğu belirlenmiştir (Şahin, 2021). Cinsiyet değişkeni değerlendirildiğinde ise araştırma sonuçları ile benzer olarak cinsiyete göre anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Araştırma sonuçlarından farklı olarak (Altındağ-Kumaş & Sümer, 2019), ailenin gelir durumuna göre düşük gelir düzeyine sahip aileler ile üst gelir düzeyindeki ailelerin Öz-Yetkinlik ve Yılmazlık toplam faktör puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin farklı demografik değişkenler dikkate alındığında genel olarak yaşanması güç ve daha önceden planlanmayan olumsuz durumlarla mücadele etmede farklılıklar olmakla birlikte yılmazlık becerilerine sahip oldukları düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğun doğumuyla birlikte sadece çocuktan kaynaklı değil; tedavi, eğitim süreçlerindeki bürokratik süreçlerde yaşanan zorlanmalar, sosyal ve toplumsal çevrede karşılaşılan problemleri çözme deneyimleri ailelerin yılmazlık becerilerini sergilemelerinin nedeni olabilir.

İlgili alan yazında ailelerin tükenmişlik durumları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde daha çok tipik gelişim gösteren çocuğu olan aileler ile veya iş yaşamındaki tükenmişlik ile ilgili araştırmalara rastlanmıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin tükenmişliği ile ilgili araştırmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularında ailelerin tükenmişlik düzeylerinin katılımcıların cinsiyetine, yaşına, ailenin eğitim durumuna, ailenin gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun gittiği özel eğitim okuluna/kurumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Araştırma bulguları ile benzer olarak Güler vd. (2022),

ailelerin tükenmişlik düzeyleri ile ailenin cinsiyet ve yaş değişkeni birlikte değerlendirildiğinde anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirlemişlerdir. Sosyodemografik özelliklerin veya özel gereksinim türünün ailelerin tükenmişlik düzeyi ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı belirlenmiştir (Kwiatkowski & Sekulowicz, 2017). Araştırma bulguları ile diğer bir benzerlik de Çengelci (2009) tarafından, çocuğun özel eğitim tanısına göre ailelerin tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı yönündedir. Araştırma bulgularından farklı olarak Duran ve Ünsal-Barlas (2014), ailenin gelir durumunun duygusal tükenmişlik düzeyinde anlamlı fark yarattığı belirtmektedirler. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olma durumu, enerji ve zamanlarının büyük çoğunluğunu özel gereksinimli çocuklarının bakım, tedavi, eğitim vb. süreçlerle ilgilenmelerinden, kendilerine vakit ayıramamaktan, bu çabaların karşılıklarını göremediklerinde hayal kırıklığına uğramalarına, duygusal ve fiziksel çökkünlük yaşamalarına, gelecek ile ilgili planlarında endişelenmelerine, kendilerini tükenmiş hissetmelerine neden olduğu söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre ailelerin umutsuzluk düzeylerinin ailelerin cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, gelir durumuna, çocuğun özel eğitim tanısına, çocuğun gittiği özel eğitim okuluna/kurumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Araştırma bulguları ile benzer olarak (Akmanış, 2010; Avşaroğlu & Gilik 2017; Balkanlı, 2008; Gölälmış-Erhan, 2005; Güzeloğlu, 2019; Şimşek, 2015; Yıldız, 2009) yaş değişkeninin umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi anlamlı bulunmamıştır. Araştırma bulguları ailenin cinsiyeti ile umutsuzluk düzeyi birlikte değerlendirildiğinde anlamlı ilişki bulunamaması (Güzeloğlu, 2019); ailelerin gelir düzeyi ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmaması (Şimşek, 2015); ailelerin umutsuzluk düzeylerinin ailenin yaşına ve eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemesi sonucu ile benzerlik göstermektedir (Avşaroğlu & Gilik 2017). Araştırma bulgularından farklı olarak (Akmanış, 2010; Çengelci, 2009; Durat vd., 2017; Eş, 2013; Gölälmış-Erhan, 2005; Güzeloğlu, 2019; Şimşek, 2015; Yıldız, 2009) ailelerin eğitim düzeyi ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Ayrıca ailenin gelir düzeyi (Akmanış, 2010; Gölälmış-Erhan, 2005; Güzeloğlu, 2019; Yıldız, 2009) değişkeninin umutsuzluk düzeyi üzerinde etkisi anlamlıdır; annenin yaşı umutsuzluk ölçeğinde anlamlı olarak fark yaratması; 40-49 yaş aralığındaki annelerin 30-39 yaş aralığındaki annelere göre anlamlı farklılıklar bulunması (Balkanlı, 2008; Eş, 2013) sonuçları ile farklılık göstermektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumu ailelerin bu durumla ilk karşılaştıklarında şok dönemiyle başlayıp kabul etme dönemine kadar süren zorlu bir süreçtir. Ailenin tedavi ve eğitim ile ilgili arayışları devam eden bir süreçtir. Özel gereksinimli bireylerin eğitimlerinde özel gereksinimli bireylerin tipik gelişim gösteren bireyler gibi kronolojik yaşa uymayan eğitim süreçleri, becerilerin ve yeterliliklerin kazanılmasının uzun sürede gerçekleşmesi ailelerin gelecek ile ilgili umutsuzluk yaşamalarına neden olduğu düşünülmektedir. Sosyal destek algısı, toplumun özel gereksinimli bireylere yaklaşımı, ailelerin bu durumu kabullenmeleri, yetersizlik türü ve derecesi, aile içerisinde bireye düşen iş yükünün yoğunluğunun da umutsuzluk yaşayıp yaşamamalarında etken olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ailelerin sıklıkla düşündükleri ve/veya ifade ettikleri özel gereksinimli çocuğun birincil derecede bakımından sorumlu anne ve/veya babanın vefatı halinde, çocuğun hayatını nasıl sürdüreceği endişesi de umutsuzluk yaşamalarında etken olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bulgularında ölçüm araçları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; Aile Yılmazlık Ölçeği puanları ve Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi puanları arasında orta düzeyde ve negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.351$; $p<0.01$). Ayrıca; Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları ve Ebeveyn Tükenmişliği Değerlendirmesi puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0.495$; $p<0.01$). Buna göre ailelerin yılmazlık düzeyinin artmasıyla, tükenmişlikleri azalmakta; umutsuzluk düzeyleri arttıkça da tükenmişlik düzeyleri artmaktadır. Araştırma bulguları ile benzer şekilde; ailelerin umutsuzluk, genel tükenmişlik ve duygusal tükenmişlik puanları arasında orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirtilmektedir (Tunçel, 2017). Ailelerin yılmazlık düzeylerinin belirlenmesinde, tükenmişlik değerlerinin anlamlı bir yordayıcı olduğu belirtilmektedir (Nazik-Fayız vd., 2023). Ailelerin umut düzeyini açıklamada, aile yılmazlığının anlamlı düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir (Palancı,

2018). Alan yazındaki araştırma sonuçları ve bu araştırma sonuçlarıyla da ortaya konduğu üzere özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin tükenmişlik ve umutsuzluk yaşadıkları bilinmektedir. Kendilerini tükenmiş hissettiklerinde, umutsuzluk yaşamakta; yılmazlık becerilerine ne kadar çok sahip olurlarsa da bu olumsuz durumlardan daha az etkilenebilmektedirler. Aileler sosyal çevrede görünen yüzlerinde belli etseler de belli etmeseler de kendi iç dünyalarında geçmişte, şu an ve gelecekte değişen oranlarda bu olumsuz durumları yaşayabilmektedirler. Ailelerin bu süreçlerde psikolojik sağlamlık, direnç, sosyal kabul, kendilerine ve özel gereksinimli çocuklarına ön yargısız bir yaklaşım, olumlu çevresel yakın ve uzak sosyal desteğin artması, kamu ve özel profesyonel destek sağlayıcıların bu süreçlerle ilgili ailelere destek sunması ile olumsuz duygular, düşünceler ve davranışlar tamamen ortadan kalkmasa bile yönetilebilir hale gelmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma, farklı yetersizlik türü ve farklı eğitim kademelerinde Eskişehir ilinde eğitimlerine devam eden özel gereksinimli çocukların aileleriyle sınırlıdır. Farklı okullardan/kurumlardan ailelerin katılması amacıyla Eskişehir ilinde bulunan özel eğitim okullarının büyük çoğunluğuna gidilmiş fakat geçerli ve doğru doldurulan ölçek seti sayısı 191 tane ile sınırlıdır. Araştırma sonuçları kapsamında; araştırmacılara, eğitimcilere ve hizmet sunanlara önerilerde bulunulmuştur.

İleride araştırmacılar tarafından; örnekleme arttırmak, geniş bir katılım grubunun görüşlerini almak amacıyla daha yüksek katılımlı farklı bir araştırma şeklinde de planlanabilir. Ayrıca aile yılmazlığının, tükenmişliğinin ve umutsuzluğun birlikte değerlendirildiği araştırma sayısı sınırlıdır. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yaşamış oldukları durumları farklı değişkenlerle hem ayrı hem de birbirleri arasında inceleyen araştırmaların artması ile mevcut durumun ortaya konulup, ailelere yönelik sosyal hizmet ve psikolojik destek planlamaları daha sağlıklı yapılabilir. Nicel araştırmalarla birlikte, ailelerle mevcut durumun ortaya konulması, sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin derinlemesine değerlendirilmesi amacıyla nitel araştırmalar artırılabilir.

Eğitimciler açısından; özel eğitimde daha çok eğitsel değerlendirme ve tanılama, kademeler arası geçiş planlaması, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, öğretim süreçlerinin hazırlanması ve yürütülmesi, akademik performansın artırılması süreçleri daha çok ön planda tutulmakta; aile eğitimi konusu bazen geri planda kalmakta ve gereken önemin verilmediği düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin yaşamış oldukları psikolojik olumsuzlukları ve psikososyal süreçleri daha rahat atlatmaları amacıyla bilgi ve destek oturumlarının, grup ve/veya bireysel rehberlik/psikolojik danışma olarak planlanarak sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Hizmet sunanlar açısından; araştırma bulguları ve alan yazın değerlendirmesi sonucunda özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin; yılmazlık düzeyini arttırmak, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerini azaltmak için belirli aralıklarla ailelere aile rehberliği ve/veya aile danışmanlığı hizmeti planlı ve sistematik şekilde sunulmalıdır. Ailelerin kendilerine vakit ayırmasına yönelik çocuklarını belirli zamanlarda bırakabilecekleri güvenilir kurumların oluşturulması ve işlerlik kazanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ailelerin bilgilenme, kültürel aktivitelere katılma, kişisel gelişimlerini destekleme, bir gruba dâhil olma, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabilme ihtiyaçlarına yönelik de sosyal politikalar bağlamında çalışmaların yapılmasının özel gereksinimli ailelerin fiziksel ve psikolojik sağlamlığına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akmanış, B. (2010). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.

- Altındağ-Kumaş, Ö., & Sümer, H.M. (2019). Özel gereksinimli küçük çocuğu olan annelerin öz yetkinlikleri, yılmazlık düzeyleri ve stres düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(1), 163-173. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2445>
- Altıntop, F. F., & Aydın, B. (2021). Öğretmenlerde iş-aile çatışması ve aile-iş çatışmasının tükenmişlik üzerine etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 38-54. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2021.7.1.003>
- Aptoul-Chalim, C. (2022). *Özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin aile stres düzeyi ile aile yılmazlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Arıcıoğlu, A., & Gültekin, F. (2017). Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal destek ve gelecek algıları: Psikolojik danışmanların rolleri. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, (42), 1-26. <https://doi.org/10.21764/efd.31545>
- Arıkan, G., Üstündağ-Budak, A. M., Akgün, E., Mikolajczak, M., & Roskam, I. (2020). Validation of the Turkish version of the parental burnout assessment (PBA). *New Directions for Child and Adolescent Development*, 174, 15-32. <https://doi.org/10.1002/cad.20375>
- Avşaroğlu, S., & Gilik, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babaların kaygı durumlarına göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1022-1035. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330239>
- Aysever, H., & Sakallı-Demirok, M. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarının ve yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 561-595. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.467417>
- Balkanlı, N. (2008). *Otistik çocuğu olan ve olmayan annelerde yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., & Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865. <https://doi.org/10.1037/h0037562>
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analiz kitabı*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analiz kitabı*. (23. Baskı). Pegem Akademi.
- Çalışır, H., Karabudak, S. S., Karataş, P., Tosun, A. F., & Meşale, İ. (2018). Serebral palsili çocuğu olan annelerin aile yükü ve umutsuzluk düzeyleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 147-156.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve down sendromlu çocuğa sahip annelerin kaygı umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-23.
- Çetrez-İşcan, G., & Malkoç, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 120-127.
- Demiray, G. (2019). *Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde yaşam kalitesi, umutsuzluk ve yılmazlık arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Durak, İ., Altınışik, S., & Karagöz, Y. (2021). İş-aile çatışmasının iş memnuniyetine etkisinde tükenmişliğin aracı rolü. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 129-147. <https://doi.org/baksoder.955148>
- Duran, S., & Ünsal-Barlas, G. (2014). Zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerinin öznel iyi oluş, öz duyarlık ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 69-79.
- Durat G., Atmaca, D. G., Ünsal A., & Kama N. (2017). Özel gereksinimi olan çocukların ailelerinde umutsuzluk ve depresyon. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 39(3), 49-57. <https://doi.org/10.20515/otd.300262>
- Ercan, F. Z., Kırlioğlu, M., & Kalaycı-Kırlioğlu, H. İ. (2019). Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri ve bu duruma dair görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 597-628. <https://doi.org/10.21560/spcd.v19i49119.459666>
- Eren, A. (2024). Uzaktan eğitim sisteminin başarısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (59), 249-272. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1358870>
- Ersoy, A. F., & Buluş, S. (2019). Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: Nitel bir çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 764-781.
- Eş, A. (2013). *Zihinsel engelli bireye sahip annelerin çocuklarını kabullenişleri ile umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi (İstanbul İli-Sancaktepe Örneği)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>
- Gölbilmiş-Erhan, G. (2005). *Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk, karamsarlık, sosyal destek algılarının ve gelecek planlarının incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Güler, G., Bedel, A., & Çelik, S. (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişlik: Aile stresi, aile yaşam doyumu ve aile işlevselliğinin rolü. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 274-292. <https://doi.org/10.51460/baebd.1032785>
- Günaydın, H. D., & Akaroğlu, G. (2022). Aile yılmazlığı kavramına yönelik sistematik bir derleme çalışması. *EKEV Akademi Dergisi*, (90), 93-104.
- Güzeloğlu, B., (2019). *Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin eş desteği ve aile yaşam kalitesinin umutsuzluk ve stres düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Hassamancıoğlu, U., Akın, A., Yoldaş, C., & Şahin, S. (2020). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde, aile içi roller ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığına etkisinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1176-1200. <https://doi.org/10.33417/tsh.714363>
- İspir, H. (2022). *Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Kadı, S. (2016). *Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin yılmazlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

- Kaner, S., & Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(02), 47-66.
- Kaner, S., Bayraklı, H., & Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(02), 63-83. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000161
- Karadavut, T. (2020). *Parametrik olmayan (Non-Parametrik) istatistik yöntemleri*. F. Orçan (Ed.), Sosyal bilimlerde istatistik Excel ve SPSS uygulamalar içinde. Anı Yayıncılık.
- Karaman, P. (2020). *Temel kavramlar*. F. Orçan (Ed.), Sosyal bilimlerde istatistik Excel ve SPSS uygulamalar içinde. Anı Yayıncılık.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi* (32.Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavaliotis, P. (2017). Resilience of parents with a child with autism spectrum disorders and factors for its potential enhancement: Family income and educational level. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 7(1), 188-199. <https://doi.org/10.5539/jedp.v7n1p188>
- Kwiatkowski, P., & Sekulowicz, M. (2017). Examining the relationship of individual resources and burnout in mothers of children with disabilities. *International Journal of Special Education*, 32(4), 823-841.
- Nazik-Fayız, A., Doğan, Ö., & Palancı, M. (2023). İşitme engelli ve normal gelişim gösteren çocuklara sahip ailelerin sosyal destek, yılmazlık ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 13(3), 325-332. <https://doi.org/10.33631/sabd.1257647>
- Özbay, Y., & Aydoğan, D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 129-146. <https://doi.org/10.21560/spçd.07685>
- Özbay, Y., & Aydoğan, D. (2019). Varlığında çocuk, yokluğunda yetişkin olmak: Baba kaybı, kardeş ilişkileri ve aile yılmazlığı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 126-143. <https://doi.org/10.17556/erziefd.453746>
- Palancı, M. (2018). A prediction of the resilience, subjective well-being and marital adjustment of the parents having children with disabilities based on psycho-social competence. *Eğitim ve Bilim-Education and Science*, 43(193). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.4384>
- Ravichandran, T., & Arun, R. (1999), Total quality management in information systems development: Key constructs and relationship, *Journal of Management Information Systems*, 16(3), 119-156. <https://doi.org/10.1080/07421222.1999.11518259>
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., & Tekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 13-142. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000045
- Straub, D. W. (1989). Validating instruments in MIS research. *MIS Quarterly*, 147-169.
- Straub, D. W., Boudreau, M. C., & Gefen, D. (2004). Validation guidelines for IS positivist research. *Communications of the Association for Information Systems*, 13(1), 24.
- Şahin, B. (2021). *Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde suçluluk-utanç düzeyi, yılmazlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Şimşek, D., (2015). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.

- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth edition). Pearson Education.
- Tsibidaki, A. (2021). Anxiety, meaning in life, self-efficacy and resilience in families with one or more members with special educational needs and disability during COVID-19 pandemic in Greece. *Research in Developmental Disabilities*, 109, 103830, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2020.103830>
- Tunçel, A. (2017). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan annelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin çocuktaki otizmin ağırlık derecesine göre karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Turan, N. (2017). *Otistik çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (Second Edition). Guilford Publications.
- Yıldız, D. (2009). *Okul öncesi dönem engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarını kabullenişleri ile umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this research, families with children with special needs who attend different types of special needs and at different levels of education; status of being a mother or father, age range, education level, income level, child's special education diagnosis, type of school/institution the child attends; It was examined whether there was a difference in the resilience, burnout and hopelessness levels of parents. For this purpose, answers were sought to the following questions.

1. Resilience, burnout and hopelessness levels of families with children with special needs; Does it differ depending on the status of being a mother or father, age range, education level, income level, the child's special education diagnosis, and the type of school/institution the child attends?
2. Is there a relationship between the resilience, burnout and hopelessness levels of families with children with special needs?

Method

This research aims to examine the resilience, burnout and hopelessness levels of families who have children with special needs, who continue their education in different types of special needs and at different educational levels. In this direction; relational screening model was used in this research.

The research was conducted in the spring semester of the 2023-2024 academic year in Eskişehir Province, Türkiye, together with families who have children with different types of special needs and who continue their education at different educational levels. A total of 191 families with children with special needs participated in the research. Data were collected from the families participating in the study using the Demographic Information Form, Parent Resilience Assessment Scale, Parental Burnout Assessment and Beck Hopelessness Scale. The data obtained in the research were analyzed using a statistical program. Descriptive statistical methods (number, percentage, minimum, maximum, average, standard deviation, etc.) were used when evaluating the data. Whether the data showed a normal distribution was examined with kurtosis and skewness values. When the results were examined, it was determined that the data

didn't show a normal distribution. Non-parametric tests were used to evaluate data that didn't show normal distribution. In comparing quantitative data in non-normally distributed data, the Mann Whitney U Test (z value was used) for the difference between two independent groups, and the Kruskal Wallis H Test was used for the difference between more than two independent groups. Spearman Correlation Analysis was used for continuous variables.

Results and Discussion

According to AYÖ, the highest score that can be obtained is 185. According to the research results, the AYÖ scores of the families are 143.86. This shows that the resilience levels of families are in good condition. In the research, the resilience of families; It was found that the subscale scores of Combat, Commitment to Life, and Self-Control didn't show a statistically significant difference according to the gender of the participant's; However, it was determined that Self-Efficacy subscale scores showed a statistically significant difference depending on the gender of the participants. It has been determined that women's Self-Efficacy levels are higher than men. In addition, it was determined that the resilience of families, Challenge, Self-Efficacy, Commitment to Life, Self-Control sub-dimension scores didn't show a statistically significant difference according to the age of the participants, the education level of the family, the income level of the family, the special education diagnosis of the child, and the type of special education school/institution the child attends.

According to the research findings; the average score of families on the Beck Hopelessness Scale is 5.36. As stated in the relevant section, the scale scores between 0 and 20 points, and as the score increases, it can be stated that the participant's level of hopelessness is high. According to the average score of 5.36 received by the families, it can be said that the participating families have a mild level of hopelessness. In addition, it was determined that hopelessness levels didn't show a statistically significant difference according to the gender and age of the families, the education level of the families, the income level of the families, the child's special education diagnosis, and the type of special education school/institution the child attended. When the relationships between measurement tools in the research findings are examined; There is a statistically significant, negative and moderate relationship between Parent Resilience Scale scores and Parental Burnout Assessment scores ($r=-0.351$; $p<0.01$). Moreover; There is a statistically significant, positive and moderate relationship between Beck Hopelessness Scale scores and Parental Burnout Assessment scores ($r=0.495$; $p<0.01$). Accordingly, as the resilience level of families increases, their burnout decreases; As hopelessness levels increase, burnout levels increase. Similarly; There is a moderately significant relationship between families' hopelessness, general burnout and emotional exhaustion scores.

The research can also be planned as a research with higher participation covering different provinces. In addition, the number of studies evaluating family resilience, burnout and hopelessness together is limited. With the increasing number of studies examining the situations experienced by families with children with special needs, both separately and among each other, with different variables, the current situation will be revealed and studies will be conducted for families; social service and psychological support planning can be done more efficiently. In special education, educational evaluation and diagnosis, transition planning between levels, preparation of individualized education programs, preparation and execution of teaching processes are more prioritized; the issue of family education sometimes remains in the background and isn't given due importance. It is thought that it would be beneficial to plan and present information and support sessions as groups and/or individually in order for families with children with special needs to overcome the psychological negativities and psychosocial processes they experience more easily. Family guidance and counseling services should be provided to families in a planned and systematic manner at regular intervals. Along with quantitative research, qualitative research can be increased in order to reveal the current situation with families and to evaluate solution suggestions in depth.